

GENDER DIFFERENTIAL EDUCATION (FOR EXAMPLE THE CADETS CORPS TO THE MIDDLE OF NINETEENTH CENTURY.)

The article deals with gender-differential education for example organizations and substantive principles of the cadets corps to the middle of the XIX century. Consider their role and place in the history of men military education.

Key words: cadets corps, education of men, military education, study.

УДК 377.8(09)

Осова О.О.

ПРОБЛЕМА ВИХОВУЮЧОГО НАВЧАННЯ У ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ (ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті здійснено аналіз літературних джерел періоду українського Відродження, в яких висвітлено окремі аспекти виховуючого навчання, визначено динаміку розвитку досліджуваної проблеми.

Ключові слова: виховуюче навчання, українське Відродження, пам'ятки літератури, навчальні посібники, статуту.

Вимогою сьогодення є відродження української школи, що має увібрати в себе кращі народні та загальнолюдські ідеали, традиції, здобутки вітчизняної та світової педагогічної думки минулого й сучасності. Звернення дослідників до історії педагогіки, переоцінка ними фактів життя й діяльності окремих особистостей допомагають по-новому оцінити здобутки вітчизняної педагогіки в контексті історичних подій та скористатися ними для формування й удосконалення освітніх технологій. Вивчення теоретичних пошуків і практичного досвіду представників українського шкільництва має сприяти глибшому пізнанню історико-педагогічного минулого України.

Прогресивні погляди вчених минулого не втратили своєї значущості й у наш час. Ґрунтовне дослідження, широке висвітлення й адаптоване до культурночасового контексту застосування провідних ідей освітньої спадщини забезпечує дотримання принципів єдності, спадкоємності та наступності в розвитку педагогічної науки. Звернення до першоджерел, у яких відображено надбання національної системи освіти в минулому, сприяє усвідомленню сучасності й визначенню перспектив розвитку педагогіки. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема виховуючого навчання у період українського Відродження.

Аналіз історико-педагогічної літератури з теми дослідження [1-4] дозволяє стверджувати, що проблема виховуючого навчання розглядалася в контексті розвитку вищої педагогічної й середньої освіти з урахуванням регіонального компонента (Т. Завгородня, Л. Коваленко, Н. Побірченко, І. Шумілова та ін.); творчої спадщини вітчизняних педагогів Г. Ващенко, Б. Грінченка, М. Корфа, С. Миропольського, К. Ушинського (Р. Вендровська, Л. Голубнича, А. Доценко, М. Калмикова, О. Тишик, Л. Штефан та ін.); ролі, функції, вимог до особистості вчителя та викладача (Л. Голубнича, Л. Зеленська, В. Микитюк, Е. Панасенко та ін.). Частково питання історико-педагогічного характеру проблеми, що досліджується, відображено в працях таких авторів, як М. Виноградова, В. Євдокимов, Б. Коротяєв, В. Лозова, М. Поташник, Ю. Сокольніков та ін., де обґрунтовано сутність і шляхи реалізації принципу виховуючого навчання, виховні можливості змісту освіти, форм і методів навчання. Однак, як доводить аналіз літератури, історіографія проблеми виховуючого навчання у період українського Відродження не була предметом історико-педагогічного аналізу.

Мета статті – на основі аналізу історико-педагогічних джерел, біографічних і літературознавчих досліджень, статутів навчальних закладів з'ясувати особливості виховуючого навчання в період українського Відродження.

Аналіз науково-педагогічної, історичної літератури досліджуваного періоду [2-4], свідчить, що історіографія періоду українського Відродження (XVI-XVIII ст. ст.) створювалася в умовах польської держави. Але практично всі дослідження цього періоду свідчать про активне зберігання духовного коріння східнослов'янської єдності, з одного боку, а з іншого – про засвоєння досягнень західноєвропейської освіти. Розповсюдження гуманістичних віянь, розвиток ренесанських та реформаційних тенденцій органічно поєднувалися з ідеєю національного самоствердження, ідеєю національно-визвольної боротьби.

Процеси соціального розвитку виявилися у формуванні педагогічної думки та педагогічної практики в Україні, зокрема у розробці нових організаційних форм шкільного навчання, у його меті, завданнях, методах. За словами Б.М. Митюрова, розвиток педагогічної думки йшов під впливом, із одного боку, ендегенних сил. Педагогічні погляди вчителів шкіл, зокрема братських, є закономірним продовженням вітчизняних педагогічних ідей. З іншого – під впливом екзогенних сил. Педагогічна думка в Україні розвивалася не на пустому місці, а на основі багатовікового виховного досвіду народу, під впливом педагогічних ідей Греції та Західної Європи, особливо епохи Відродження та Реформації [5].

Як свідчить проведене дослідження, історіографія проблеми виховуючого навчання XVI-XVIII ст. ст. формувалася й розвивалася під впливом вітчизняного виховного досвіду, який знайшов своє відображення в народному фольклорі, творах староруських громадських діячів та просвітян; педагогічної думки і шкільної практики інших народів, зокрема російського та білоруського; представників реформаційних течій та гуманістів епохи Відродження; грецької педагогіки, яка з'явилася в Україні разом із учителями та їх творами. Як стверджує Б.М. Митюров, в досвіді українських шкіл містяться перші елементи поєднання навчання з вихованням, зародки виховуючого навчання. Статути братських шкіл ще раз підтверджують, що вітчизняна педагогіка здавна розглядала виховання як важливу частину навчального процесу [5].

Зазначений період характеризувався відображенням ідеї виховуючого навчання в офіційних документах, що регламентували діяльність вітчизняних закладів освіти. Аналіз Статутів братських шкіл досліджуваного періоду [4] дозволяє стверджувати, що одним із напрямів реалізації виховуючого навчання було застосування різноманітних методів і засобів: змагань, методу "плетіння слів", диспутів, лекцій, бесід, які, як звичайно, мали катехізичний характер. Особливий виховний вплив мав такий прийом навчання, як "зразок". Він виконував як освітню, так і виховну функцію. Учням братських шкіл надавалися зразки промов на різні випадки життя та відомості про види літературних творів (комедія, трагедія, елегія тощо). Юнакам надавалася можливість проявити себе спочатку за зразком, а потім творчо. Реалізації виховної функції навчання сприяли також театральні виступи, так звані "вертепи". З одного боку, їх використання дозволяло вирішувати освітні завдання, з іншого – висміювати недоліки шляхтичів (жадність, лицемірство, хвалькуватість) і прославляти сміливість, відвагу, мужність козаків і селян [4].

Аналіз джерел про діяльність Острозької академії та інших навчальних закладів [4-5] свідчить, що їх головною метою було дати юнацтву знання та виховати патріотів. Наприклад, в академії планувалося "плекати східнослов'янську мову", протидіяти колонізаторському впливові католицько-єзуїтських закладів на українську та білоруську молодь. Метою ж братських шкіл, згідно зі Статутом Львівської школи, було прагнення усунути прогалини законної науки, "недбалих людей спонукати, щоб звідси положили початок зміни злоби на добрі наміри і по всій братії спасінню розповсюджуватися..." [4, с.56]. А у Статуті Луцької греко-латино-слов'янської школи наголошувалося, що коли учні крім наук та добродесності нічому іншому вчитися не будуть, то слід потурбуватися, щоб для цих двох предметів не було ніяких перешкод [4, с.34].

На єдності освітньо-виховних завдань у період Українського Відродження вказував історик Є.М. Мединський, який зазначав, що навчання грамоті, викладання наук у школі, колегіях здебільшого було насичене прагненням згуртувати українські і білоруські народи для боротьби за національну незалежність, розвивати у дітей любов до рідного народу, його мови, звичаїв та віри [4].

У ході наукового пошуку встановлено, що одним із напрямів реалізації виховуючого навчання була також особистість вчителя, який був образом для наслідування. Так, у Статуті Луцької школи саме вчитель має змогу довгий час розмовляти з дитиною, навчаючи "страху божого" та старовинним юнацьким звичаям: як поводитися у церкві перед богом, дома із родиною, добродієність та сором охороняти, всім демонструвати покірливість, повагу до себе та до інших, чистоту та цноту [14]. Дидаскал (або вчитель школи) повинен бути "благочесним", "розумним", "смирено мудрим", "не п'яницею", "не лиходієм", щоб учні були як їх вчителі. Крім того, вчитель повинен любити всіх дітей однаково. Усвідомлюючи важливість та значення особистості вчителя у навчально-виховному процесі, навчальні заклади, зокрема братські школи з особливою ретельністю підходили до вибору учителів. Про це свідчить статут Рогатинського братства (1590 р.), у якому зазначалося, що вчителів шкільних "научения ради чад своих сим же образом честных и богоугодных избирати" [14].

Отже, аналіз офіційних документів досліджуваного періоду свідчить, що під час навчання здійснювалося також виховання гуманних відносин, національної свідомості, підготовка учнів до суспільної діяльності. На думку Ф. Прокоповича, таке навчання не тільки сприяло оволодінню знаннями, а й давало поради стосовно виховання, "допомагало вихованню гідних вчинків та виправленню пороків" [14].

Як свідчать вивчені в ході дослідження матеріали [1-5], реалізація теоретичних ідей виховуючого навчання знайшла своє відображення в працях викладачів, учителів, письменників, учених та освітян досліджуваного періоду. Так, на "благочесність навчання" звертав увагу філософ, освітянин Іван Вишенський. Він висміював існуючу систему навчання за те, що вона виховувала наклепників і "псевдолюбців", здатних зрадити інтереси свого народу. На можливостях під час навчання виховувати такі якості душі, як воля, пам'ять, доброта, увага наголошували Кирило Ставровецький та Єпіфаній Славинецький.

Проблема взаємозв'язку навчання й виховання знайшла подальший розвиток у працях вихідця із Києво-братської колегії Симеона Полоцького. Він підкреслював вирішальну роль виховання у формуванні поглядів та поведінки людини. При цьому вихователі та батьки, зазначав він, прищеплювали дітям чистоту розуму і тіла, любов до ближнього, працелюбство та вміння підкорити свою поведінку розуму. Схиляючи до благих справ, повинні знати шляхи та засоби, які ведуть до досягнення мети [3]. Особливого значення у процесі виховуючого навчання С. Полоцький надавав регулярним вправам, радив також ураховувати активність дитини під час навчання. Якщо ж людина не докладає зусиль до оволодіння знаннями, а тільки спить, наголошував освітянин, то їй користі від цього не буде.

Питання морального виховання відображено у віршах, сентенціях та афоризмах С. Полоцького ("Доброта не зрится, красная риза паче человека чтится", "Дерево старое трудно пересажати, також нрава старих изменяти" і т. п.).

Духовно та розумово розвивати під час навчання радив і Ф. Прокопович. Освіту, виховання він уважав основою суспільного розвитку, добробуту і моралі, закликав до постійного навчання. Особливо педагог наголошував на освітньо-виховній силі науки. На його думку, наука сприяє здобуванню знань, дає змогу подати конкретні практичні поради [3].

У ході дослідження виявлено, що період історіографії українського Відродження характеризувався значною кількістю книг, які використовувалися під час навчання в якості посібників, підручників та книжок для читання. На думку сучасників, зокрема С.Т. Золотухіної [3], велика виховна сила їх досягалася майстерністю автора; його високою культурою; освітньо-виховним змістом; насиченістю літератури моральними сентенціями;

формою викладу матеріалу (діалогова, катехізична); високохудожнім рівнем оформлення книги.

Учительські твори розповсюджувалися, як правило, у складі чотирьох збірників: "Шкільне благочестя", "Азбуковник вторый", "Азбуковник наказательный", "Азбуковник про недбайливо навчаючихся учнів". Т.В. Черторицька виділяє основні напрями розвитку теорії виховуючого навчання у цих творах: виховання любові до книги, до знань; виховання ідеалів громадського служіння; відвертання людини від пороків, виховання добрих навичок; педагогіка сімейних відносин [3, с.39].

Зазначимо, що існуюча література носила загальний навчальний характер. Її використовували для навчання, але "одержані знання цінувалися не самі по собі, а тільки у додатку до основної мети навчання і по суті стояли на другому плані після виховних завдань, які вирішувалися в процесі навчання". Всі книги, які використовувалися у навчанні, завжди мали виховний вплив [там само].

Найбільш широко проблему виховуючого навчання представлено в азбуковнику "Шкільне благочестя". Це, свого роду, шкільний статут, написаний у формі бесіди учителя з учнем та "пісняра" (самого автора). Учитель, звертаючись до учня, розповідає про порядки в училищі, правила моральної поведінки. Зазначимо, що у даному творі питання навчання розглядається невід'ємно від виховання. Методи виховання рекомендуються суворі, жорстокі, але у контексті досліджуваного періоду розумні та справедливі. Особлива увага приділялася особистості вчителя. Наголошувалося, що вчитель – це "охоронець чистоти", він повинен виховувати власним прикладом [там само].

Як свідчить проведене дослідження, тенденція єдності навчального і виховного змісту простежується і в "Азбуковнику про недбайливо навчаючихся учнів". В яскравій образній формі автор переконує учнів бути працелюбними, слухняними, терплячими, застерігає від "кощунства", "глузування" та інших гріхів.

Як свідчить проведене дослідження, навчальні книги для початкового навчання були представлені Азбуками, Прописами, Часовниками, псалтирями, Апостолами і т.п. Азбуковники та букварі, за словами Л.М. Пушкарьова, були не просто підручниками для того, щоб навчити людину читати й писати, але й одночасно виступали і засобом виховання у учня громадських почуттів, моральних основ [3, с.40].

Серед навчальних книг доби Українського Відродження, у яких представлено характер і зміст морального виховання, була "Азбука" (1574 р.) І. Федорова. Вона була насичена моральними сентенціями, добре оформлена. У своїй "Азбуці", а також у "Повчанні сину" автор наголошував на необхідності виховання любові до людини, правдивості, рекомендував дітям брати приклад із старших, намагатися досягти пізнання мудрості, оволодіти наукою [6, с.56].

Як свідчить проведене дослідження, виражений виховуючий характер навчання був притаманний навчальним книгам І. Гізеля та І. Галятовського. Так, І. Гізель у "Творі про всю філософію" продемонстрував один із способів міркування щодо окремої проблеми: спочатку подавалися різні точки зору на об'єкт вивчення, наводилися докази того чи іншого положення, потім відбувалося заперечення цих доказів і тільки після цього підводили підсумки.

На виховний вплив слова у процесі навчання звертав увагу І. Галятовський. Так, у "Науці або способі складання казання" педагог застерігав від нечіткої, нелогічної розповіді: "Намагайся, щоб люди зрозуміли те, про що ти говориш в казанні Бо багато є ораторів мудрих, які самі добре знають, але не можуть, або не бажають іншим людям цього ясно виразити і розтлумачити, і навпаки, легко мову свою роблять важкою, темною, заплутаною...". Так мова, засіб "казання", шкідливо, на думку автора, діє на розум і добросесність слухачів [4, с.111].

У ході наукового пошуку виявлено, що початок новому літературному жанру в історіографії українського Відродження поклало "Гражданство обычаев детских" (XVII ст.) – трактат про дитяче виховання, а також перший перекладений західноєвропейський твір,

присвячений питанням світського виховання дітей, який дав початок новому напрямку педагогіки – навчанню етиці поведінки та особистій гігієні. У книзі чітко зазначалося, що курс дитячого виховання повинен складатися з оволодіння нормами християнської моралі, навчання "вільним мудростям", що було новим у традиціях староруського виховання.

Отже, проведений аналіз історіографічної і педагогічної літератури з теми дослідження [1-5] дозволяє стверджувати, що у період українського Відродження освіта виступала необхідним засобом виховання патріотизму, національної свідомості та гідності, гуманізму, вірності народним традиціям, мові, культурі. Для досліджуваного періоду розвитку історіографії проблеми виховуючого навчання було характерним поглиблення ідеї взаємозв'язку та єдності виховання та навчання, спроба теоретичного її обґрунтування в промовах, підручниках, книжках; подальший розвиток тенденції використання виховного впливу методів та засобів навчання (нормативно-правові, офіційні документи); використання виховних можливостей змісту матеріалу (підручники, навчальна література). Тенденції використання виховного потенціалу особистих якостей учителя знайшли відображення у практиці роботи навчальних закладів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів історико-педагогічної проблеми. Подальшого ґрунтовного вивчення потребують питання духовного національного виховання особистості в добу українського Відродження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аверьянова Г.Д. Проблемы организации, содержания и методов обучения в русской гимназии первой половины XIX века.: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1973. – 24 с.
2. Антология педагогической мысли Украинской ССР / Сост. Н.П. Калениченко. – М.: Педагогика, 1988. – 640 с.
3. Золотухина С.Т. Тенденції розвитку виховуючого навчання. – Х.: Основа, 1995. – 292 с.
4. Мединский Е.Н. Братские школы Украины и Белоруссии в XVI-XVII в.в. и их роль в воссоединении Украины с Россией. – М.: АПН РСФСР, 1954. – 174 с.
5. Митюрлов Б.Н. Развитие педагогической мысли на Украине XVI-XVII в.в/ Под ред. А.Р. Мазуркевича. – К.: Радянська школа, 1968. – 211 с.
6. Немировский Е.Л. Иван Фёдоров (около 1510-1583) / Отв. ред. А.А. Чеканов. – М.: Наука, 1985. – 320 с.

Осовая О.А.

ПРОБЛЕМА ВОСПИТЫВАЮЩЕГО ОБУЧЕНИЯ В ПЕРИОД УКРАИНСКОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ (ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ).

В статье представлен анализ литературных источников периода украинского Возрождения, в которых освещены отдельные аспекты воспитывающего обучения, показана динамика развития исследуемой проблемы.

Ключевые слова: воспитывающее обучение, украинское Возрождение, литературные памятники, ученики, статуты.

Osova O.O.

THE PROBLEM OF NURTURING EDUCATION IN THE PERIOD OF UKRAINIAN RENAISSANCE (HISTORIOGRAPHICAL ASPECT).

In this article the analysis of literary sources from the period of Ukrainian Renaissance is made, in which certain aspects of nurturing education are elucidated; dynamics of development of explored problem is defined.

Key words: nurturing education, Ukrainian Renaissance, monuments of literature, textbooks, statutes.